

Åse Lading

Ideologi og virkelighedsoplevelse

Anmeldelse af

Beth Juncker: Kvinder, klasser og ugeblade, Medusa 1976, 191 s., kr. 56,75, i abonnement kr. 45,40.

I midten af 60'erne fik Ernst Bruun Olsen og Finn Savery opført en slags musical, Teenager Love, på Det kgl. Teater. Den handlede om, hvordan popindustriens produkter fordrejede oprindelige behov og påtvang både udøvere og publikum forestillinger om livet, der, fordi de var forkerte, måtte have en fordømmende og passiviserende indflydelse. Den underforståede moral var, sagt meget firkantet, at afsløringen af poppens falskhed ville få „folket“ til at se tilværelsen i øjnene og søge de sande værdier. I tekst og musik udstillede forfatter og komponist poppens virkemidler ved selv at bruge dem. Stykket fik en overvældende succes, som meget få har fået siden på Det kgl. Teater.

I sig selv var det en modsigelse at afsløringen af poppen skulle foregå på den borgerlige kulturs højborg og i et stykke, som blev set af et dannet publikum, der gennem en videregående skole-uddannelse havde lært at skelne mellem skidt og kanel. Men denne modsigelse viste, at poppen havde en tiltrækning for dette publikum, som ikke kun kunne forklares ud fra ønsket om at blive belært om folkets fejltagelser.

Eksemplet Teenager Love illustrerer meget godt begrænsningerne og modsætningerne i den borgerligt-radikale holdning til populær underholdning, derunder også ugebladslitteratur i 50'erne & 60'erne. Man interesserede sig for disse ting, fordi de havde en så stor udbredelse, og kunne på grund af de etablerede litterære normers indflydelse slet ikke få øje på, at underholdningen også sagde noget om de intellektuelles behov og drømme. I diskussionen omkring massernes bevidsthedsmæssige undertrykkelse tog man ikke sin egen og folkets placering i produktionsprocessen i betragtning.

I slutningen af 60'erne viste der sig en anden tendens i den in-

tellektuelle beskæftigelse med underholdningslitteratur. Hvor man før havde ment, at de intellektuelle skulle komme til folket med deres kultur, syntes man nu det var omvendt. Poppen var underholdende, spændende, folkelig og derfor god. Der udvikledes en fan-agtig begejstring for alle slags trivialtekster og den såkaldte pop-kunst.

Disse angrebsvinkler forklarede imidlertid ikke *hvorfor* poppen blev opfattet som interessant af så mange, hvorledes dens ideologi prægede den tilværelse de forskellige klasser levede, og hvordan den indgik i samfundets totale bevidsthedsmæssige produktion.

Beth Junker har i sin bog „Kvinder – klasser og ugeblade“, Medusa 1976, foretaget en perspektivrig analyse af ovennævnte spørgsmål. Hun har særligt beskæftiget sig med ugebladslitteratur set i forhold til kvinders tilværelse. Hendes bog adskiller sig fra tidligere behandlinger af samme emne ved at beskrive romanernes og novellernes ideologi, som blot *en* formidling af den borgerlige familieideologi, der også via TV, presse, skole, politiske partier og finlitteratur er med til at strukturere selve den måde, kvinder kommer til at forstå og opleve deres tilværelse på. Hun betragter ikke magasinlitteraturen som en *forfalskning* af virkeligheden, men som et *billede* af den. Novellerne og romanerne tager udgangspunkt i mange kvinders *faktiske* utilfredshed og følelse af konflikt over for forskellige livsmuligheder. Deres fremstilling og forklaring af problemerne svarer også til udbredte forestillinger hos kvinder: når de ikke kan leve op til myten om Kvinden, opfattes det som deres egen skyld, og som om det er gennem en privat, individuel løsning konflikten kan ophæves. Da denne forklaring ikke peger på reelle løsninger, forbliver situationen den samme. Ugebladene kan til stadighed tage udgangspunkt i de problemer, de er med til at opretholde og vedbliver derfor at være interessante. Ringen er sluttet. Problemet er hvorfor kvinder har denne bevidsthed, og hvorfor ugebladene repeterer den.

Ideologien som den fremstilles og opleves

Beth Junker forklarer dette ud fra den borgerlige bevidsthed, som er den overordnede systematiske verdensfortolkning i det

kapitalistiske samfund, og som præger alle klassers oplevelse af verden.

Hun beskriver udviklingen af de borgerlige ideer om frihed og lighed fra at være en revolutionær utopi til at blive en legitimerende ideologi. Omkring den borgerlige revolution opfattede borgerskabet ytringsfriheden som garant for, at alle synspunkter ville komme til orde gennem aviser, blade, litteratur osv. „I virkeligheden blev de organer for den nødvendige borgerlige opdragelse – for skabelsen af den fælles borgerlige bevidsthed hvis fundament er utopiens forestillinger og hvis funktion skulle være at eliminere modsætningerne mellem ideologi og virkelighed hos den allertalrigste klasse – at hindre revolutionen. Målet bliver (...) at få den enkelte til *selv* at blive bærere af den, til *at leve ideologien*.“ (s. 23) Det er som led i denne opdragende funktion, at B.J. ser ugepressens repetition af allerede eksisterende forestillinger om frihed og lighed.

Fremstillingen af den borgerlige familieideologi ændres historisk. B.J. sammenligner beskrivelser af familien fra henholdsvis 1870erne og 1970erne. De borgerlige frihedstanker gav i slutningen af forrige århundrede inspiration til dannelse af den borgerligt-radikale kvindebevægelse. Man gik der ind for kvinders ret til bl. a. uddannelse og lønarbejde. På samme tidspunkt havde udviklingen inden for den industrielle produktion ført til dannelsen af en socialistisk bevægelse i Danmark. Dens kvindepolitik var tvetydig: på den ene side kritiserede man arbejderkvindernes afhængighed af mand og hjem, på den anden side, at de ikke kunne skabe ordnede og trygge forhold for familien på grund af arbejdet. Socialisterne gik derfor ind for kortere arbejdstid for kvinder. Forestillingen om hjemmet som den grundlæggende enhed og kvindens ansvar derfor blev i det væsentlige fastholdt.

Den borgerligt-radikale kvindebevægelse fik betydning for mellemlagenes kvinder, idet de fik adgang til en række jobs og højere uddannelsesinstitutioner. For arbejderkvinderne betød dette imidlertid meget lidt. De var allerede i produktionen, og uddannelse var normalt ikke inden for arbejderklassens muligheder. Socialisterne lå i deres familiepolitik nærmere den ideologi, som den national-liberale og konservative presse udtrykte end den borgerligt-radikale. På grundlag af analyser af to ud-

valgte noveller fra den konservative ugepresse, viser B.J. at i 1870'erne pegede beskrivelsen af det sociale rum klart på personernes klassesilhørsforhold. Derimod blev familiens *funktion* opfattet som fælles for alle: socialt og økonomisk kaos skal reddes gennem kvindens trofasthed og evne til at skabe en menneskelig og moralsk baggrund for mand og børn. Det sociale udgangspunkts forskellighed blev altså anerkendt, men personlig lykke og fremgang var afhængig af den enkeltes moral, som var tæt knyttet til det „gode“ hjem.

I småborgerskabet fungerer familien faktisk som den afgørende sociale og økonomiske enhed, og det er derfor i denne klasse de nævnte forestillinger om familien har sin reelle basis. I løbet af dette århundrede er småborgerskabet kommet til at udgøre en stadig mindre andel af Danmarks befolkning. Småborgerne er for de flestes vedkommende blevet til lønarbejdere. Under højkonjunkturen i 60'erne kom desuden flere kvinder fra alle sociale lag ud i erhverv. Disse faktorer er medvirkende til, at familiens og ægteskabets stabilitet generelt er blevet svækket, hvilket afspejles i statistikens færre giftermål og højere skilsmisseprocent.

På trods af denne udvikling og den tilsyneladende liberalisering fastholdes forestillingerne om familien som samfundets basis og tilværelsens mening. Det er den konklusion B.J. er kommet frem til på grundlag af analyser af bl. a. skolebøger og ugebladslitteratur fra 1960'erne og 70'erne. Der gennemgås forskellige noveller fra 8 forskellige blade udgivet af tre koncerner. Selv om novellerne viser individuelle afvigelser, danner de en fælles overordnet norm: ægteskabet er det sted, hvor mænd og kvinder ud fra deres kønsmæssige forudsætninger bedst kan realisere idealerne om frihed og lighed. Kvinderne står som problemskaberne. De „misforstår“ ligheden og friheden, og sætter sig selv lig manden. På grund af den manglende indsigt i kvindens „naturlige“ muligheder opstår der konflikter. Ved mandens hjælp opnår de den „rette“ indsigt og konflikten løses. Novellerne lader kvinderne overtage den mandlige forståelse: kvinders karriereræs fører kun til tomhed og følelse af manglende identitet, mens den frivillige underkastelse under mandens autoritet fører til glæde og harmoni. Den dertil svarende bestemmelse for manden går ud på, at han i et modningsforløb skal bringes til at opgive sin sek-

suelle frihed og blive hjemmets intellektuelle og økonomiske baggrund. I disse noveller er 1870ernes tydelige klasse-mæssige identitet vejet tilbage for en udifferentieret fremstilling af familien som det fælles menneskelige udgangspunkt. Denne vægt på det fælles modsat det klassespecifikke genfinder B.J. f. eks. i samfundslærebøger for folkeskolen. Det fremhæves der, at klassebegrebet er forældet, fordi velfærdssamfundet har skabt næsten samme livsbetingelser for alle. Familien placeres som kerne i de fælles betingelser.

I novellerne og skolebøgerne fremstilles familien som tilværelsens mening. Med uddrag fra dokumentarisk litteratur om kvinder på fabrik og om hjemmegående husmødre, viser B.J. eksempler på, hvordan den fremstillede ideologi blander sig i kvindernes måde at erfare verden på og giver dem en konstant konflikt mellem, hvordan de *bør* være og hvordan de *er*.

På baggrund af disse analyser stiller B.J. spørgsmålet om, hvorfor forestillingen om en bestemt familieform fastholdes, når de relationer, der udgør dens enhed er forsvundet – hvorfor udvikles ikke andre samlivsformer knyttet til den ny måde at organisere sig på – og hvorfor skjuler f. eks. lærebøgerne modsigelsen og fremstiller forholdene som udtryk for fuld overensstemmelse. Svaret ligger i formålet med den borgerlige samfundsmæssige opdragelse, nemlig dannelsen af en *fælles* bevidsthed på tværs af alle klasser. Der har familien en afgørende funktion: den tilslører klassemodsatningerne ved at postulere et fælles udgangspunkt for alle mennesker og ved at være baseret på individuelle kønsmæssige relationer.

Opgøret med ideologien

I tilknytning til den ny kvindebevægelse fra begyndelsen af 70 blev/bliver der udgivet en række dokumentariske bøger, interviews, rapporter, dagbøger o. l. De trækker de individuelle erfaringer fra privat- og arbejds sfære frem i lyset og gør dem tilgængelige for analyse og bearbejdning. Det er i denne sammenhæng at opgøret med myten om kvinden skal foregå. B.J. bruger Grete Stenbæk Jensens bog, „Konen og æggene“, som eksempel på en konfrontation af de indlærte forestillinger med den samfundsmæssige situation. Stenbæk Jensen tager her udgangspunkt i *ar-*

bejdet, og flytter dermed tyngdepunktet væk fra den harmoniserende familiesituation til der, hvor de samfundsmæssige modsætninger bliver synlige, i produktionen. Bogen viser, hvorledes den borgerlige ideologi gennem *fornægtelse* af umiddelbare erfaringer og formulering af dem i eget regi, fundamentalt kommer til at præge arbejderkvindernes oplevelse af kvindernes egen situation, og får dem til at handle på tværs af egne interesser. Således bliver den borgerlige opdragelses forhindring af dannelsen af en klassebevidsthed tydelig.

B.J. kritiserer i indledningen sin bog. Hun påpeger bl. a., at springet mellem 1870erne til 1970erne forbliver et spring, og at formidlingen af det socialhistoriske og ideologiske forbliver upræcis. Hvis disse „huller“ skal udfyldes i en anden undersøgelse, ville det være interessant at finde ud af, hvor langt den enhed i familieideologien, som B.J. fremlægger, holder stik. Den borgerligt-radikale kvindebevægelse fremhæver betydningen af kvinders erhvervsarbejde og uddannelse. Denne holdning siges normalt at være fremherskende under højkonjunkturer, hvor den kvindelige reservearme skal i arbejde. B.J. inddrager ikke 60erne og 70ernes høj- og lavkonjunkturer i diskussionen af ugebladenes formidling af den borgerlige familieideologi.

Betyder det, at fremstillingen af kvindens forhold til job/hjem faktisk ikke påvirkes synderligt af de vekslende konjunkturer? B.J. taler desuden meget alment om „kvinder og arbejdere“. En mere præcis forståelse af forholdet mellem produceret ideologi og levet ideologi i de forskellige klasser kræver en tydeligere afgrænsning af, hvem der egentlig er tale om, og hvilke økonomiske og sociale forhold familieideologien „blander“ sig i.

Disse indvendinger forrykker ikke min grundlæggende vurdering af bogen som god. Den er især god, fordi den peger på hvorledes ideologien indlejres i selve den psykiske behovs- og oplevelsesstruktur, og fordi den placerer ugebladsideologien som led i den samlede borgerlige bevidsthedsproduktion. Desuden er B.J.s uprætentiøse stil og åbne fremlæggelse af egen kritik af bogen tiltalende, og viser hendes forbindelse til den kvindebevægelse, hun refererer til.

Ase Lading